

Franco 1931 - 1975

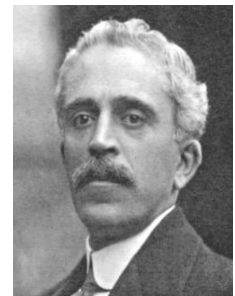
Franco en de tweede republiek

In april 1931 deed koning Alfons XIII afstand van de troon toen bij gemeenteraadsverkiezingen bleek dat in de grote steden de monarchistische aanhang was verdwenen. Spanje werd voor de tweede keer een republiek en de macht kwam in handen van een linkse regering waarin de republikein Manuel Azaña als minister van Oorlog formeel de superieur was van Franco. In plaats van Franco die positie te gunnen die hij innam in de jaren ervoor heeft Azaña voortdurend pogingen ondernomen om diens speelruimte te verkleinen, iets wat Franco niet kon verkroppen. In 1931 was Franco erop gebrand benoemd te worden tot Hoge Commissaris van Marokko, maar Azaña passeerde hem waarmee hij een kans liet lopen om Franco's loyaliteit te winnen. Ook het opheffen in juni 1931 van de militaire academie van Zaragoza, waaraan Franco leiding gaf, zette veel kwaad bloed evenals zijn benoeming in februari 1933 tot commandant generaal van de Balearen, een positie die hij beneden zijn waardigheid achtte.

Azaña (l) en Franco in 1932

In datzelfde jaar keerde echter het tij voor Franco. De populariteit van Azaña daalde vanwege het uitblijven van voldoende successen met de door zijn kabinet ingezette hervormingen. Bij de verkiezingen van november werden de bordjes verhangen. De linkse partijen verloren en Franco zag zijn positie onder de nieuwe conservatief-republikeinse regering aanzienlijk verbeteren. Pogingen om Franco zijn steun te laten verlenen aan de oprukkende falangisten mislukten; hij wantrouwde ze en tussen hun leider Primo de Rivera, een flamboyante figuur, en de sobere generaal boterde het niet. In 1934 kwam links in opstand en probeerden de socialisten de macht te grijpen. Maar alleen in Asturië slaagde deze machtsgreep die na een harde actie onder leiding van Franco werd neergeslagen. Hij had haarscherp door dat bij inzet van Spaanse dienstplichtigen deze wel eens zouden kunnen weigeren op hun landgenoten te schieten en zette 'zijn' Marokkaanse soldaten in die korte metten maakten met de opstandelingen. Dit optreden droeg bij aan zijn benoeming in mei 1935 tot chef van de generale staf. Op 16 februari 1936 waren er opnieuw verkiezingen. Dit keer een overwinning voor het linkse Volksfront. Franco probeerde de premier, Manuel Portela, te bewegen de staat van beleg af te kondigen en links de pas af te snijden, maar dat mislukte. Portela trad af en gaf de macht direct over aan Azaña die, wetend wat de rol was van Franco, hem van zijn functie onthief en hem overplaatste naar de Canarische eilanden. Azaña formeerde een nieuw kabinet van links-republikeinse partijen.

Manuel Portela
1868 - 1952

Emilio Mola Vidal
1887 - 1937

Na de verkiezingen raakte Spanje in een spiraal van geweld tussen links en rechts. In die toenemende chaos werd het initiatief tot een militaire opstand genomen door generaal Emilio Mola die zich verzekerd wist van een aantal getrouwen, maar toen nog niet van Franco die zijn diensten aan de regering aanbood om de chaos te bedwingen, waarmee hij aangaf dat het complot van Mola zou kunnen worden voorkomen. Of hij dit deed uit ultieme loyaliteit aan het gezag

of uit opportunisme zal wel nooit helemaal duidelijk worden. Het aanbod werd afgeslagen, maar nog sloot Franco zich niet aan bij de opstandelingen. Dat gebeurde pas nadat een vooraanstaand leider van de rechtse oppositie, Calvo Sotelo, was vermoord, een week voordat de opstand zou uitbreken. Franco hield zijn kaarten graag altijd lang tegen de borst.

Burgeroorlog: naar absoluut leiderschap

Op 18 en 19 juli 1936 brak de militaire opstand uit die slechts gedeeltelijk lukte. Franco nam de leiding in handen van de aan hem loyale legereenheden in Marokko en met hulp van de Duitsers en Italianen werd een luchtbrug georganiseerd. Interessant is, dat Franco in de daaropvolgende strijd in het moederland het risico van mislukking uit de weg ging en niet uit was op snelle successen. Hij toonde zich iemand die voor zekerheid gaat, geen verlies wil incalculeren. Die houding werd hem door sommigen van zijn collega's niet in dank afgenomen, maar het getuigt wel van een bepaald strategisch inzicht waardoor hij zich gedurende de gehele Burgeroorlog zou laten leiden. In de eerste maanden van de oorlog bleek tevens dat Franco eenmaal ingenomen landsdelen voorgoed wilde 'bevrijden' van linkse elementen: 'In een Burgeroorlog is een systematische bezetting van territoria, gepaard aan de noodzakelijke zuivering te verkiezen boven een snelle opmars van legers dat een met vijanden geïnfecteerd land achterlaat.' Dit schoonmaken gebeurde op meedogenloze wijze: De opstandelingen executeerden systematisch hun tegenstanders.

Franco (r) in Burgos, 1936

Al direct na de eerste gevechten ontstond bij de militairen het gevoel dat er een eenhoofdige leiding moest komen. In principe waren er slechts twee serieuze kandidaten, Mola en Franco. Maar Franco had zich superieur betoond in het leggen van buitenlandse contacten en hij voerde het bevel over de meest capabele troepen. Op 28 september 1936 benoemde de militaire Junta Franco tot leider; tot *Generalísimo*, opperbevelhebber van alle legeronderdelen en staatshoofd gedurende de Burgeroorlog. De eerste belangrijke stap naar de absolute macht was gezet. Tijdens de installatie als staatshoofd op 1 oktober te Burgos verklaarde Franco: 'Generaals en officieren van de Junta, U kunt trots zijn, u viel een uiteengevallen Spanje ten deel en u reikt me nu een Spanje aan verenigd in een grandioos ideaal. De victorie is aan ons.' Een campagne werd ingezet om hem als *Caudillo* (aanvoerder) te profileren, een term die hem verbond met legeraanvoerders uit het verleden. De slogan '*Una Patria, Un Estado, Un Caudillo*' ontstond, naar analogie van het Duitse 'Ein Volk, ein Reich, ein Führer'.

In 1937 rekende Franco af met de politieke diversificatie binnen zijn eigen aanhang van het door de nationalistenvoerders veroverde gebied. Vooral de toenemende kracht van de Falangisten en Carlisten vormde een bedreiging voor de eenheid en voor zijn positie. Hij slaagde erin ze op te nemen in een nieuwe eenheidspartij: de *FET y de las Jons* (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*). Franco's leidende positie in deze nieuwe partij bracht zijn relatie met de kerk in gevaar omdat de kerk weinig moest hebben van fascisme en de Falange. Kardinaal Gomá (hoofd van de Spaanse kerk) zette echter op verzoek van Franco in een brief aan "De bisschoppen overal ter wereld", uiteen dat de *Caudillo* wel degelijk uit was op steun aan de kerk en legitimeerde de rebellie.

Isidro Gomá Tomás
1869-1940

In het verdere verloop van de Burgeroorlog kreeg Franco telkens te maken met voorkeuren uit eigen kring en uit het buitenland om snel successen te boeken, maar steeds streefde hij ernaar om zoveel mogelijk veroverd terrein te consolideren en te zuiveren. Dat gaf de republikeinen telkens ruimte om tegenoffensieven in te zetten die overigens geen van alle tot succes leidden. Het had natuurlijk wel ten gevolge dat aan beide zijden onvoorstelbaar grote verliezen werden geleden. Omdat de oorlog veel langer duurde dan wie dan ook had voorzien, werden er diverse

bemiddelingspogingen gedaan door Italië, het Vaticaan en Engeland. Maar Franco wees al deze pogingen af: 'alle nationalistische Spanjaarden zouden liever sterven dan het lot van Spanje andermaal in handen leggen van een Rode of een democratische regering'. Franco glorieerde als de Caudillo en afficheerde zich als de man die Spanje van de rode hordes redde. Hij vergeleek zich graag met de christelijke koningen die de Moren hadden verdreven: 'onze oorlog is geen burgeroorlog maar een kruistocht. Ja, onze oorlog is een religieuze oorlog. Wij die vechten, christenen of moslims, zijn soldaten van God en we vechten niet tegen mensen, maar tegen atheïsme en materialisme'.

In juli 1938 werd het tweejarig bestaan gevierd van de opstand en werd Franco benoemd tot kapitein-generaal van het leger en de marine. Deze rang was vroeger alleen gereserveerd voor koningen van Spanje. Franco's zelfvertrouwen steeg wederom, maar de strijd was nog niet gestreden. Pas op 1 april 1939 werd Madrid ingenomen. Franco schreef in zijn dagboek: 'vandaag, met het verslagen en ontwapende rode leger, hebben onze zegevierende troepen hun einddoel bereikt. De oorlog is voorbij'. De Paus stuurde een felicitatietelegram waarin hij uiting gaf aan zijn immense vreugde die de Spaanse katholieke overwinning hem had gebracht. Al snel werd de wet op de politieke verantwoordelijkheden van kracht. Deze verklaarde alle aanhangers van de republiek tot schuldig aan crimineel gedrag en voorzag in een terugwerkende kracht tot oktober 1934. Lidmaatschap van een linkse partij en van een vrijmetselaarsloge werd als misdadend beschouwd. De eerste stap in repressie op grote schaal na de burgeroorlog was gezet.

De Tweede Wereldoorlog

Gedurende de Tweede Wereldoorlog streefde Franco ernaar om een deel van zijn imperialistische dromen - het herstel van het Spaanse wereldrijk - te verwezenlijken door de Spaanse invloed in Noord-Afrika te vergroten. Niet in de vorm van een monarchie, maar als een almachtig militair bewind met hemzelf in de hoofdrol. Hij zocht daarvoor steun bij de asmogendheden Duitsland en Italië, maar die moesten daar niets van hebben. Wel drongen zij er voortdurend op aan bij Franco zich aan te sluiten bij de as, iets wat Franco misschien wel zou hebben gewild, maar waartoe hij niet in staat was gezien de deplorabele toestand van de Spaanse economie en wat hem in ernstig conflict zou brengen met de geallieerden die hij dringend nodig had in verband met voedselhulp. Vandaar dat Spanje formeel een neutrale status innam tijdens de oorlog.

In de zomer en herfst van 1939 rekende Franco af met een aantal hoge militairen die hem altijd gesteund hadden, maar die hij beschouwde als concurrenten. Zo werd generaal Kindelán, de man die Franco in 1936 voordroeg als Caudillo, maar altijd gepleit had voor herstel van de monarchie, weggezet via een benoeming op de Balearen, net zoals Franco zelf in 1933 was overkomen. Zijn eigen positie verstevigde hij met de *Ley de la Jefectura del Estado* op 8 augustus waardoor hij de bevoegdheid kreeg wetten uit te vaardigen zonder het kabinet te raadplegen. Dat gaf hem een machtspositie die vergelijkbaar is met die van de middeleeuwse koningen.

Alfredo Kindelán
1879 - 1962

Franco was ervan overtuigd dat de economische problemen zich zouden oplossen ten gevolge van een politiek gericht op volstrekte economische onafhankelijkheid (autarkie). Maar zijn in oktober gepresenteerde tienpuntenplan onderschatte volledig de mogelijkheden om importsubstituten te creëren, export te bevorderen, zich te baseren op eigen grondstoffen en het kunnen stellen zonder buitenlandse investeerders. Ook de overwaarding van de peseta speelde een rol. De gevolgen waren desastreus en hongersnood kostte het leven aan duizenden Spanjaarden. Franco had het volk beloofd: 'geen huis zonder licht en geen Spanjaard zonder brood'. Maar hij nam de vreemdste beslissingen. Zo was hem op de mouw gespeld door een geoloog dat Spanje rijk was aan gouderts in de Extramadura. Hij gaf order om te gaan delven. Ook geloofde hij het fabeltje dat een mengsel van water en plantenextracten zou kunnen dienen als brandstof, wat leidde tot een enorme fraude.

Franco en Hitler
Hendaya 1940

Persoonlijke contacten tussen Franco en de Duitse nazi's verliepen stroef. De Duitsers zagen Franco als een onbeduidende figuur en het was uitgerekend Himmler die tijdens een bezoek aan Spanje in oktober 1940 zich ontsteld toonde over de repressie en stelde dat je militante arbeiders beter in je nieuwe systeem kunt integreren dan ze uit te roeien. Ook de ontmoeting tussen Hitler en Franco in diezelfde maand in de Spaans-Franse grensplaats Hendaya verliep niet volgens Franco's wens. Franco zag het als historisch moment, maar Hitler wekte de indruk dat hij iets anders aan zijn hoofd had dan een deal met Franco. Franco's omstandige pleidooi voor coöperatie met betrekking tot zijn Marokkaanse ambities, zijn betogen en ook zijn verschijning - de impressie wekkend dat hij van gelijk statuus was als de führer - irriteerde Hitler mateloos.

Franco kwam er niet onderuit om voedselhulp te vragen aan de Verenigde Staten. Die werd toegezegd, zij het dat deze pas arriveerde in januari 1941 (via het Rode Kruis), maar de VS maakte duidelijk dat de verschaffing ervan afhankelijk was van de internationale positie van Spanje: neutraal blijven dus. Aan de andere kant bleef Hitler druk uitoefenen op Spanje om mee te doen aan de oorlog, een voorwaarde ter verkrijging van militaire voorraden. Maar omdat Hitler nooit aanstalten maakte die voorraden te sturen bleef Franco afwachtend. Had Hitler dat wel gedaan, dan had hij Franco min of meer gedwongen militaire voorbereidingen te treffen.

Franco ontwikkelde een passie voor film (hij had een privébioscoop) en in die periode schreef hij het script voor de film RAZA. De film geeft in elk geval wel zijn opvattingen over hoe Spanje geregeerd zou moeten worden: zoals een vader regeert over zijn gezin, streng maar rechtvaardig.

Don Juan de Borbón y
Battenberg
1913 - 1993

In 1943 veranderde het beeld voor Franco drastisch. De toenemende kracht van de geallieerden deden zijn dromen over een nieuw Spaans imperium in rook vervliegen. Hij concentreerde zich op het oplossen van de binnenlandse politieke problemen, met name op de toenemende strijd tussen de monarchisten en de Falange. Een manifest van vooraanstaande *Procuradores* (leden van de Cortes, het Spaanse parlement) verscheen in juni en daarin werd Franco gevraagd vóór het eind van de wereldoorlog de katholieke monarchie te herstellen. Dit met het oog op een mogelijk te verwachten harde houding van de geallieerden jegens Spanje door de voortdurende sympathiebetuigingen voor de asmogendheden. Maar Franco sloeg hard toe in een rede ter gelegenheid van de verjaardag van de opstand. Hij sloeg de deur dicht voor de monarchisten en verbond zijn lot aan dat van de Falange, de beweging die het meest afhankelijk van hem was. Aan de troonpretendent, Don Juan Carlos de Borbón y

Battenberg, zoon van de in 1941 overleden koning Alfons XIII, maakte hij duidelijk dat hij enkel recht kon doen gelden op de troon omdat Alfonso immers zelf was vertrokken en de troon nooit meer had geclaimd. In elk geval liet Franco merken geen afstand te willen doen van zijn machtspositie.

Vanaf 1945

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er drie zaken geweest die Franco bezighielden. Internationale erkenning, zijn opvolging en het economisch herstel. Internationale erkenning was er in eerste instantie niet. Op initiatief van Mexico werd tijdens de oprichtingsvergadering van de Verenigde Naties in 1945 een voorstel aanvaard om elk land te weigeren met een regime dat door het leger in het zadel was geholpen. Maar in de jaren daarna keerde het tij. De Amerikanen toonden interesse in het vestigen van militaire bases in Spanje en toen Churchill verklaarde het een beetje merkwaardig te vinden dat er wel een Engelse ambassadeur in Moskou was, maar niet in Madrid, terwijl de individuele Spanjaard een vrijer leven had dan de gemiddelde Rus, besefte Franco dat internationale erkenning nabij was. Het ging toen snel. In 1951 gaven

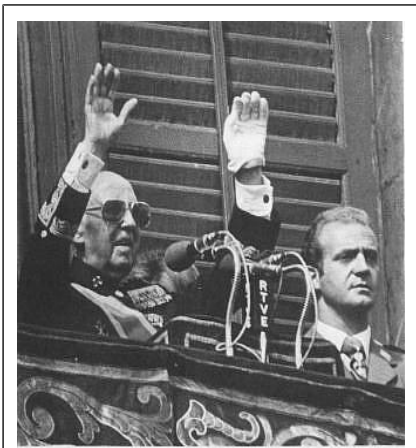
de VS steun aan toetreding van Spanje tot de Verenigde Naties in ruil voor luchtmachtbases op het Iberisch schiereiland. Bij zijn inauguratie in januari 1953 benadrukte president Eisenhower het belang van goede relaties met Spanje en in september van datzelfde jaar werd een defensiepact tussen Spanje en de VS ondertekend. Maar Spanje werd wel buiten de Nato gehouden. Toetreding tot de verdragsorganisatie werd pas werkelijkheid in 1982, ruim na Franco's overlijden. Maar Franco beleefde wel een hoogtepunt in zijn buitenlandse carrière, met de acceptatie van een uitnodiging aan Eisenhower voor een bezoek aan Madrid. Dat vond plaats in december 1959. Ook bij het Vaticaan boekte Franco succes. Reeds in 1948 startte overleg over een concordaat met de kerk dat in 1953 werd bekrachtigd (zie het artikel over het Nationaal-Katholicisme op deze site).

Eisenhower en Franco
Madrid 1959

Van alle kanten werd steeds meer druk uitgeoefend op Franco om zijn opvolging wettelijk te regelen en in juli 1947 was het zover: de *Ley de Sucesión* werd bij referendum aangenomen. Daarin werd vastgelegd dat Spanje een politieke eenheid is en een katholieke staat, een koninkrijk waarvan de Caudillo het staatshoofd is en die het recht kreeg door te regeren tot zijn dood of totdat hij onbekwaam zou zijn. Ook had hij het recht zijn opvolger te kiezen. In die tijd begon Franco serieus aandacht te besteden aan de opvoeding van Juan Carlos, zoon van de door hem verguisde troonpretendent Don Juan. Met de opvoeding van Juan Carlos in Spanje onder toezicht van Franco en zijn toezegging dat Bourbons recht zouden houden op de troon was het probleem van de monarchistische oppositie onder controle.

In 1957 werd het zelfs duidelijk dat zijn economische politiek met het streven naar autarkie ten dode was opgeschreven. Hij benoemde een aantal technocraten in zijn kabinet, waarvan de nieuwe minister van financiën Mariano Navarro Rubio en de technisch secretaris Laureano López Rodó, het meest invloedrijk waren. In maart 1959 werd een stabilisatieplan aangenomen, de peseta gedevalueerd en de overheidsuitgaven teruggedrongen. Wat Franco niet toestond was een drastische reductie van het leger en van het militaire budget. Vanaf dat moment liet Franco het financieel-economisch beleid aan de technocraten over. Een beslissing die al begin jaren zestig zijn vruchten zou afwerpen. De opbouw van de toeristenindustrie is daar misschien wel het duidelijkste voorbeeld van.

Franco en Juan Carlos in 1975

In de loop van de jaren verslechterde de gezondheidstoestand van Franco langzaam maar zeker. Hij leed aan de ziekte van Parkinson. En terwijl de technocraten de ene na de andere hervorming doordrukten (zoals de perswet in 1966 die voorzag in censuur achteraf en niet vooraf zoals tot dan toe) trok Franco zich steeds verder terug uit de actieve politiek. Jagen, vissen en vooral het kijken naar voetbal waren zijn passies. Pas in augustus 1968 maakte Franco bekend dat Juan Carlos hem zou opvolgen na zijn dood.

Ofschoon er in de zestiger en zeventiger jaren hervormingen plaatsvonden onder de dictatuur, bleef de repressie voortduren. Tot vlak voor Franco's dood werden er nog tegenstanders van het bewind geëxecuteerd aan de wurgpaal. De dictator die Spanje veertig jaar had beheerst als een feodaal vorst overleed op 19 november 1975. Juan Carlos werd koning van Spanje. De opvoeding die hij had genoten onder leiding van de Caudillo zou hem er niet van weerhouden een koers te gaan varen die Spanje van het franquisme zou bevrijden.

Willem Peeters, 21 juli 2010